

„Șopârla” antisistem și umorul local

Drd. PREDA Gabriel
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Résumé: Dans les années 1970, le régime de Ceaușescu s'est moqué de la démocratie en réussissant à créer de nombreuses illusions de liberté et de normalité. L'attention aimable que les États-Unis et l'Occident ont accordé à la République Socialiste de Roumanie à cette époque a également contribué à créer l'illusion. En bref, c'est le contexte socio-politique dans lequel travaillaient les humoristes. La grande amertume sociale a engendré un humour désacralisant, une forme de survie qui a tenté de subvertir l'humour politique.

Bien que la différence soit perceptible par rapport à la période 1949-1964, Urzica et d'autres publications humoristiques publiques ont été cantonnés dans une zone de recherche, de tentatives de récupération et de manifestations redondantes; cette situation se retrouvant dans tous les médias. Par la caricature et le texte, les humoristes de Galați, regroupés dans des cénacles ou publiés dans des pages centrales, ont proposé de nouvelles idées, destinées à révéler la stagnation.

Mots-clés: humour, médias, régime politique, événements locaux

Cenacul Verva a fost creat în toamna lui 1977 la Galați și avea să devină unul dintre cele mai importante cenecluri satirice din țară. Este interesantă coincidența, pentru că anul 1977 a fost și cel în care aparatul de stat proclama demagogic renunțarea la cenzură. Aveau să persiste, însă, autocenzura, dualitatea gândirii și mutilarea culturală.

Numele Verva a fost ales, după cum mărturisesc fondatorii, cu intenția de a denota vivacitate în sens polemic. [1] „Părinții” ceneclului satiric au fost Dan Plăeșu, Ion Petruțias, Nicolae Itu, Ion Manea, Dan Căpruciu, Constantin Cristian, Nicolae Precupețu, Constantin Barău, Gheorghe Enăchescu, Ion Fărcășanu, Ilie Z. Pleșcan, Gheorghe Ioniță. Alte nume remarcabile ale ceneclului sunt: Ion Bahu, Cezarina Adamescu, Constanța Apostol, Ștefan Băiatu, Vasile Bârză, Viorica Bejenaru, Iulian Bostan-Gohor, Ioan Bucă, Gheorghe Dănăilă, Ion Grosu, Gheorghe Gurău, Vasile Manole, Ion Moraru, Vasile Plăcintă, Neculai Săvulescu.

Membrii Vervei au participat la numeroase concursuri, unde au obținut premii. De asemenea, s-au implicat zeci de ani în scrierea și editarea de cărți și reviste, organizarea de festivaluri și concursuri; pe plan local, ei au publicat în

Viața Nouă, Pagini dunărene, Incandescențe, iar din 1990, în *Viața Liberă, Buzunar* (supliment săptămânal comic al cotidianului *Viața Liberă*).

Au fost multe activități intelectual-umoristice, dintre care se distinge însă, colaborarea cu *Urzica*, publicația-reper a umorului oficial dintre 1949 și 1989. Revista avea sediul în București, aduna materiale din toată țara, a întins o mână și Galațiului. Din 1979 până în 1989, Manole Auneanu (directorul *Urzicii*) a avut interesul și intuiția de a găsi printre membrii *Vervei* talente remarcabile ce depășeau nivelul „provincial”. Ghilimele se datorează încărcăturii depreciative, negative, pe care o conține frecvent acest atribut.

Producțiile membrilor grupării *Verva* nu s-au limitat la epigrame (cum se întâmpla cu alte cenecluri); s-au citit și au fost publicate creații lirice, dar și fabule, proze, teatru. În 1984, membrii *Vervei* au încercat a strânge în volum creațiile, dar abia în 1988 - după cenzuri succesive – apare volumul *Cu zâmbetul pe buze*.

Aidoma generoasei *Junimi* care organiza „prelecțiunile populare”, *Verva* a cutreierat județul Galați pentru a răspândi umorul subtil și inteligent. Această activitate de apostolat satiric a dat roade, membrii ceneclului fiind primiți cu simpatie de fiecare dată; mai ales în mediul rural, venirea ceneclului era motiv de sărbătoare. Interacțiunea *Vervei* cu publicul divers a fost ca un spectacol, prilej așteptat de românii care doreau să iasă – chiar și temporar - din atmosfera apăsătoare a „Iepociei de Aur”.

Doisprezece ani - cu proze, versuri și caricaturi - umoriștii de la *Verva* au îmbogățit paginile *Urzicii*. Parcurgând sute de numere ale revistei bucureștene, i-am găsit acolo pe gălățeni, cu ironii care îndrăzneau să „atingă” sistemul. Iată semnele trecerii membrilor ceneclului *Verva* pe la *Urzica*:

Dan Plăeșu publica în numărul 2/ 1980 poezia *Rubedenie*:

Tovarășul Pisică-i rudă cu Hopa Mitică:

Cum cade la pământ se și ridică...

A fost destituit, bunăoară,

Dintr-o importantă funcție la țară

Și numit, săracul, director la oraș!

Iar de aici 1-or azvârlit mintenaș —

Mare scofală! —

Tocmai în Capitală... [2]

Versurile făceau trimitere la sistemul „PCR” – pile, cunoștințe, relații. Nepotismul, corupția și traficul de influență erau practici obișnuite pentru nomenclaturiştii mai mari sau mai mici.

Din 1982 avem schița *Prea mic pentru o hlamidă atât de mare*. Protagonist e Nicușor, el urmând a juca rolul lui Prâslea cel Voinic, la serbarea școlară. Pe scurt, finalul îl prezintă pe Nicușor încărcat cu arme și platoșă, căzând sub greutatea hlamidei:

Când i s-a aruncat pe umeri și hlamida, a fost de ajuns un moment de neatenție ca Nicușor să se prăbușească. Dărmăt de greutatea rolului. [2]

Autorul mărturisește că schița primise inițial numele *Nicușor și merele de aur*, dar i s-a cerut schimbarea titlului. Nu s-ar fi mirat nimeni dacă, la momentul verificării de către cenzură, autorului i se cerea, de asemenea, schimbarea numelui protagonistului Nicușor. Se poate să fi fost o asumare a riscului din partea cenzorului, acesta nefăcând parte, probabil, din grupul simpatizanților ceaușiști. În legătură cu acest diminutiv, ar mai fi de amintit un aspect. Familia Ceaușescu (prin cei care se ocupau de cenzură) a limitat circulația cântecului *Nicușor are o tobă*, întrucât se făcea prea ușor legătura între conotațiile expresiei „a bate toba” și discursurile agasante ale președintelui, plus dorința lui Nicu Ceaușescu de a prelua puterea.

Dan Plăeșu este regăsibil și în 1983 cu schița *Legătura dintre apa caldă și un detectiv amator*. [3] Se tratează în maniera „haz de necaz” problema întreruperii atât a apei calde, cât și a apei reci. Personajul principal este oarecum amuzant cu tentativele sale de a găsi explicații pentru întreruperea furnizării apei, însă realitatea cotidiană era tristă: în disperarea de a face economie, chiar apa rece lipsea câte o zi întreagă.

Dan Căpruciu publica în 1982 epigrama *Inițiativă*:

*Primăvara iarăși vine
Și edili cu asalt
Iau gazonul, îl tund bine
Și îl seamănă... cu-asfalt. [4]*

Versurile satirizează atât lucrul făcut fără pricepere, cât – mai ales – obsesia comuniștilor de a betona orice loc liber, spațiul verde fiind redus, iar în multe cartiere, anulat. Această preocupare a dus și la parodiarea cântecului *Ioane, Ioane* (autor, Gheorghe I. Boldeanu):

*În grădina lui Ion,
A turnat Nicu beton.*

Gălățeanul Constantin Cristian are în numărul 7/ 1980 la pagina 2 epigrama

*Servire exemplară:
El marfa ambalând cu zel
Convins că face pe-nțeleptul
Puse doi pantofi la fel:
Să calce-n viață doar cu dreptul!*

Ironia lirică vizează „heirupismul” și parodiază – prin sintagma *cu zel* – exprimarea în „limba de lemn”. Putem presupune o aluzie la ucenicia de cizmar a lui Nicolae Ceaușescu.

Numărul 11/ 1983 are o epigramă (*Definiția curajului*), adecvată anilor de teroare comunistă:

Susțin ne-ndurător zicala

Oricui ar vrea s-o contrazică:
Curajul este îndrăzneala
De-a spune sincer că... ți-e frică. [5]

Constantin Cristian a scris în aceeași perioadă epigrame ce satirizau lipsurile din Galați. O epigramă a fost preluată de *Europa Liberă*, iar autorul a trecut printr-o anchetă menită a-l intimida. [6]

Gălățeanul Manole Auneanu – devenit director al *Urzicii* în 1979 – i-a promovat pe concitadinii talentați. El însuși a publicat lucrări remarcabile prin curajul de a ironiza problemele din RSR. Revista din februarie 1978 îi publica fabula *Pâra lupului*. [7] Aluziile tragi-comice vizează penuria de carne și de fructe exotice (între 1978 și 1989, fructele din afara țării se puteau cumpăra numai în decembrie, câteva zile).

Numărul 7/ 1980 al *Urzicii* conține schița *Bomba zilei*. Ea seamănă izbitor cu *schifele* și *momentele* caragialiene, mai ales cu *Atmosferă încărcată*, spre exemplu. Ideea inițială a prozei pe care o vizăm aici este suspiciunea că dincolo de textul revistei se ascund aluzii:

Deunăzi, vine la mine un individ cam bălălău, de profesie cititor al tuturor rubricilor de sport (inclusiv al ziarului de specialitate) care, cu aerul că știe mai multe decât spune, mă somează să-i «traduc» ce scriu colegii mei printre rânduri.

- Cum, adică, printre rânduri? întreb derutat.
- Las' că înțelegi 'mneata la ce mă refer!
- Anume, la ce? dau să scap din strânsoare.

Vocea baritonă, interogativă, îmi atrage atenția că sabia lui Damocles poate cădea asupra mea în orice moment (...) [8]

Schița lui Manole Auneanu poate fi receptată ca o încercare glumeață de a „adormi” vigilența și febra cenzorilor care căutau *șopârle*, abateri de la politica impusă. În același timp, un cititor atent surprinde aluzia la abuzuri, la posibilitatea de a fi pedepsit, chiar și nevinovat. În numărul 4/ 1981 al *Urzicii* Manole Auneanu semnează la pagina 12 un articol intitulat *Fotbalul și viața rațională*. [9] Sintagma *viață rațională* a fost mult vehiculată mai ales în anii '80, încercând a justifica raționalizarea alimentelor, așa-numita „cotă alimentară”. Cu sarcasm resemnat și umor negru, lipsa alimentelor apărea în folclorul urban drept *viață rațională*.

Gălățenii *Vervei* au contribuit (voluntar sau fără intenție) la decredibilizarea sistemului guvernat de clica PCR. Unii dintre ei recunosc a fi strecurat *șopârlele* în umorul livrat, dar alții nu își asumă această cvasidisidență. După concepere, urma supunerea la (auto)cenzură și eventual publicarea; odată emis actul umoristic, el nu se desprindea de autor, acesta fiind responsabil atât pentru ce a intenționat a spune, cât și pentru virtualele interpretări. Se impune invocarea lucrărilor *Limitele interpretării* și *Opera deschisă*, de Umberto Eco.

Conceptul „opera aperta” („operă/ lucrare artistică deschisă”) presupune o pluralitate de sensuri, de unghiuri interpretative, dar și limite.

Iată un fragment care sprijină afirmațiile noastre:

(...) sociologia literaturii manifestă preferință pentru ceea ce un individ sau o comunitate face să se-nîmple cu textele. În acest sens, lasă la o parte opțiunea între intenția autorului, a operei sau a cititorului. pentru că de fapt înregistrează felurile în care societatea se folosește de texte, fie ele mai mult sau mai puțin corecte. În schimb, estetica receptării își asumă principiul hermeneutic conform căruia opera se îmbogățește de-a lungul veacurilor cu interpretările ce i se dau; ține seama de raportul dintre efectul social al operei și orizontul de așteptare al destinatarilor istoricește situați, dar nu neagă faptul că interpretările ce se dau textului trebuie să fie conforme cu o ipoteză asupra naturii acelei intenții de profunzime a textului. Tot astfel, o semiotică a interpretării (teorii ale cititorului model și ale lecturii ca act de colaborare) caută de obicei în text figura cititorului constituant, și prin urmare caută, la rândul ei, în „intentio operis” criteriul pentru a evalua manifestările lui „intentio lectoris”.

Din contră, felurile practici de deconstrucție mută spectaculos accentul pe inițiativa destinatarului și pe ireductibila ambiguitate a textului, astfel încât textul devine doar un stimul pentru deriva interpretării. [10]

Aceasta se aplică și umorului; o glumă reușește a comunica sau nu ce a intenționat emițătorul/ colportorul și este posibil ca ironia să aibă ecouri pe care nici creatorul, nici emițătorul sau colportorul să nu le fi anticipat.

Decembrie 1989 a însemnat – printre multe schimbări – „invadarea” mass-mediei de către scriitori și critici. În cazul unora, literatura și exegeza au coexistat cu presa; amintim câteva personalități: Nicolae Manolescu, Sorin Lavric, Ioana Pârvulescu, Mihai Zamfir, Nora Iuga, Șerban Foartă, Cristian Teodorescu. Metaforic exprimându-ne, a fost coborârea din „turnul de fildeș” în social.

După 1990, satira cunoaște o exprimare liberă, dar umorul literar socio-politic nu mai este nici așteptat, nici apreciat ca până în 1989. Publicul din perioada postdecembristă dorea altceva, nou și modern. În primul deceniu postrevoluție, mai ales televiziunile au practicat un umor mediocru, adesea licențios, abordat și de reviste ori ziare. „Diluarea” umorului interferează cu diagnosticul pus de Anthony Ashley Cooper: *Cu cât sclavia este mai cruntă, cu atât bufoneria este mai rafinată*. Democrația a contribuit la „moartea” subtilității, a rafinamentului care dădea un farmec ironiei antitotalitare.

Cotidianul *Viața Liberă* a avut mulți ani un supliment umoristic, *Buzunar*, în paginile căruia se vede strădania de înnoire a divertismentului și a ironiei. Satira din *Buzunar* a abordat corupția, demagogia, lașitatea, superficialitatea, birocrăția, minciuna, dezamăgirea românilor, lenea, ipocrizia.

Note

- [1] Moraru, Ion, *Verva – 35. Istorie și actualitate*. Editura Centrului Cultural Dunărea de Jos, Galați, 2012, p. 3
[2] Revista *Urzica*, pag. 12, nr. 2/ 1980
[3] Revista *Urzica*, pag. 6, nr. 6/ 1982
[4] Revista *Urzica*, pag. 9, nr. 10/ 1983
[5] Revista *Urzica*, pag. 8, nr. 4/ 1982
[6] Revista *Urzica*, p. 14, nr. 11/ 1983
[7] https://adevarul.ro/locale/galati/constantin-cristian-scris-10000-epigrame-1_50bd53b77c42d5a663ca69e1/index.html
[8] Revista *Urzica*, pag. 3, nr. 2/ 1978
[9] Revista *Urzica*, pag. 11 nr. 7/ 1980
[10] Revista *Urzica*, pag. 12, nr. 4/ 1981
Eco, Umberto, *Limitele interpretării*. Editura Pontica, Constanța, 1996. p. 28

Bibliografie

Corpus

Revista *Urzica*, 1949-1989, editată de Consiliul culturii și educației socialiste.

Volume critice

*** *Presa literară românească – articole program de ziare și reviste – 1789-1948*, Editura pentru Literatură, București, 1968.
Eco, Umberto, *Limitele interpretării*, Editura Pontica, Constanța, 1996.
Eco, Umberto, *Opera deschisă*, Editura pentru literatură universală, București, 1969.
Hangiu, Ion, *Dicționarul presei literare românești – 1790-2000, ediția a III-a*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2009.
Moraru, Ion, *Verva – 35. Istorie și actualitate*, Editura Centrului Cultural Dunărea de Jos, Galați, 2012.
Plăeșu, Dan, *Colecționarul de excepții*, Editura Junimea, Iași, 1983 .
Plăeșu, Dan, *Veghea*, Editura Junimea, Iași, 1985.
Plăeșu, Dan, *Gând de arici liber*, Editura Hypatya, Galați, 1995.
Plăeșu, Dan, *Crocodil-show*, Editura Pax Aura Mundi, Galați, 2007.
Smarandache, Florentin, *Cititorind. Publicații românești de dinainte de Revoluție. Însemnări într-un caiet literar*, Editura Mingir, Suceava, 2016.

Periodice

Pagini dunărene, nr. 19, Teatru. Centrul de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă, Galați, 1978.
Pagini dunărene, nr. 22. Centrul de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă, Galați, 1981.
Almanahul Perpetuum comic – Urzica.